

DOSSIER

NOVETATS EN LA RECERCA HISTÒRICA EMPORDANESA. DARRERES INVESTIGACIONS, PRIMERS RESULTATS

Societat i mercat de crèdit en temps de fil·loxera (l'Alt Empordà, 1875-1905)

Per Ricard Garcia Orallo^(*)

Resum

Durant les dècades finals del segle XIX, l'Alt Empordà va patir de manera molt severa les convulsions experimentades pel sector vitivinícola. Com funcionava el mercat de crèdit en aquell context? Tenien les diverses classes socials el mateix comportament financer? Aquest estudi examina la dinàmica del mercat de crèdit rural en un temps de crisi. En primer lloc, es presenta l'evolució del nombre de préstecs signats en el districte notarial de Figueres al llarg del període 1880-1905 i es mostra que el mercat del crèdit responia a les variacions dels preus del vi. A continuació, s'analitzen tots els préstecs protocolitzats els anys 1888 i 1903. Es proposa l'ús de la classe de cèdula personal que cada persona tenia assignada com a una manera útil de definir grups socials. Els resultats obtinguts mostren que la distància social i geogràfica entre prestadors i prestataris es va incrementar clarament durant el període estudiat. L'empitjorament de les expectatives econòmiques havia donat lloc a l'exhauriment de la capacitat d'autofinançament dels estrats mitjans i baixos de la societat.

Paraules clau

Crèdit rural, Endeutament, Crisi agrària, Estratificació social

Abstract

During the final decades of the 19th century, the Alt Empordà county suffered severely from the convulsions in the wine-producing sector. How the credit market worked in that context? Did the different social classes have the same financial behaviour? This study examines the dynamics of the rural credit markets in a time of crisis. Firstly, we present the evolution of the number of loans granted in the notarial district of Figueres during the period 1880-1905 and show that the credit market responded to the variations of wine prices. Secondly, we analyse all the notarial deeds that authorised loans in the years 1888 and 1903. It suggests the use of the kind of "identity card" each person had been assigned as a useful way to define social groups. The results obtained show that the social and geographical distance between lenders and borrowers increased sharply during the studied period. The worsening of economic expectations had led to the draining of the middle and lower classes self-financing capacity.

Keywords

Agricultural credit, Indebtedness, Agrarian crisis, Social stratification

Recepció: 27/10/2016 • Acceptació: 11/11/2016

* Doctor en Història (Universitat de Girona). Centre de Recerca d'Història Rural (Universitat de Girona)
ricard.garcia@udg.edu

DOI: 10.2436/20.8010.01.201

Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos, volum 47 (2016)
Ricard Garcia Orallo

INTRODUCCIÓ

Les darreres dècades del segle XIX van posar en evidència fins a quin punt l'activitat econòmica altempordanesa estava condicionada per l'evolució dels preus dels cereals i del vi, en una bona il·lustració d'allò que Pierre Vilar ja havia posat en relleu per al conjunt de la Catalunya del segle XVIII: la major o menor concordança que, en un moment determinat presentessin ambdues trajectòries, ha tingut històricament molt a veure amb les crisis o els auges comercials experimentats (Vilar, 1966: 467). En efecte, la comarca va ser fortament afectada pel descens del preu dels cereals que, en el mercat figuerenc, van assolir el seu nivell mínim a mitjan de la dècada de 1880, i per la caiguda posterior dels preus del vi, especialment a partir de 1892, després d'haver viscut un intens període d'eufòria.⁽¹⁾ A aquests dos problemes cal afegir, com és ben conegut, l'expansió de la plaga de la fil·loxera, detectada a la comarca el 1879, que en pocs anys va destruir completament les vinyes empordaneses. Aquesta combinació de factors va tenir per a Catalunya conseqüències econòmiques, socials i demogràfiques que han estat ben estudiades des d'antic.⁽²⁾ Tanmateix és molt el que encara desconexim sobre com reaccionava l'economia de les societats rurals quan era posada en tensió. En aquest sentit, la relació entre la dinàmica dels mercats de crèdit i els canvis en el context econòmic és un aspecte que presenta encara molts interrogants sense resposta clara.

Les crisis econòmiques constitueixen escenaris idonis per a la recerca històrica. En moments en els quals el context econòmic experimenta transformacions accelerades, el moviment sobtat de determinades variables pot deixar a la llum elements que en altres conjuntures serien molt difícils de detectar i que poden constituir punts de partida per a l'anàlisi d'alguns dels aspectes pitjor coneguts del funcionament de les societats rurals. El mercat del crèdit n'és un exemple: una activitat més gran en el mercat assenyalava un empitjorament econòmic que empenyia cap a un endeutament "de crisi" o, en un sentit contrari, indicava una millora de les expectatives que reforçava la confiança dels possibles prestataris i es traduïen en majors inversions? Es comportaven de manera diferent els diversos sectors socials en relació amb el mercat del diner? Com va repercutir la situació de crisi

1. Segons les dades oficials, la superfície cultivada del partit judicial de Figueres es dividia en parts pràcticament idèntiques entre el cereal i la vinya: 21.700 i 20.751 ha., respectivament (Giralt, 1990: 235 i 255).

2. És molt àmplia la bibliografia disponible sobre la incidència a Catalunya de la crisi agrària de finals del segle XIX; per un treball de síntesi pot veure's Garrabou (2006).

sobre els circuits del crèdit i, per extensió, sobre les relacions econòmiques que articulaven la societat altempordanesa?

Per tal d'intentar aportar algunes primeres respostes a aquestes qüestions, s'ha procedit, en primer lloc, a reconstruir la trajectòria de l'activitat creditícia a partir de la comptabilització de tots els préstecs protocol·litzats a les notaries de la comarca. La comparació d'aquesta evolució amb la d'altres àrees catalanes permet discutir com i en quina mesura els mercats del crèdit reaccionaven davant la conjuntura econòmica. A continuació, a partir del buidatge exhaustiu dels préstecs contractats en dos anys, triats oportunament per tal d'il·lustrar moments diferents del cicle depressiu, es procedeix a caracteritzar socialment els participants en el mercat. L'aprofitament d'una dada escassament utilitzada per la historiografia, la classe de cèdula personal, permet posar una mica de llum sobre les sempre complexes relacions socials i econòmiques que envolten les transaccions de crèdit. Els resultats obtinguts mostren d'una manera prou clara que, com a resultat de l'empitjorament de les expectatives econòmiques, la capacitat d'autofinançament mostrada pels sectors mitjans i baixos de la societat rural empordanesa va enfonsar-se al llarg del període estudiat, la qual cosa es va reflectir en l'augment notable de la distància social i geogràfica entre els participants en el mercat del crèdit.

PRESTAR I MANLLEVAR DINERS A L'EMPORDÀ DE FINALS DEL XIX

A la fi de la dècada de 1880, la premsa figuerenca seguia fent-se ressò de la crisi agrària d'una manera alarmista:

“Si al contemplar nuestras comarcas rurales empobrecidas, á los propietarios y ganaderos arruinados, á los arrendatarios dimitiendo sus tierras y á los obreros emigrando en demanda de países más hospitalarios y mejor regidos, los más optimistas han de experimentar desfallecimiento de ánimo, la inminencia del peligro impone á los prudentes y á los amantes de la prosperidad nacional el deber de estudiarlo y prevenirlo” (El Ampurdanés, 15 de mayo de 1887).

Un any més tard, el 1888, va ser publicat el conegut estudi de Joan Tutau, influent polític i home de negocis figuerenc, el títol del qual –*Mitjans d'aixecar l'agricultura de l'Empordà de la seva prostració, ocasionada per la pèrdua dels seus vinyers, per la poca producció dels olivares i pel baix preu dels cereals*– resumeixen el diagnòstic que l'autor feia de la situació comarcal. Entre les

qüestions avaluades en el seu opuscle està la del crèdit agrari, un factor clau, segons bona part dels reformistes finiseculars, per als qui el desenvolupament del mercat de capitals en l'àmbit agrícola era imprescindible per superar la crisi i modernitzar el sector. Les idees de Tutau, tanmateix, eren altres:

“Ni aún en [...] casos excepcionales [...] aconsejaríamos á los propietarios que acudieran al préstamo, cuyos intereses son siempre superiores á la renta de la tierra, ni lo aprobaríamos aun cuando hubiera Bancos hipotecarios ó agrícolas, tan deseados, y de los cuales no hay que esperar los beneficios por algunos soñados. [...] El hombre razonable, el que no quiere pagar con usura la vanidad de aparecer propietario de fincas empeñadas, no toma á préstamo sinó cuando tiene completa seguridad de amortizar la deuda en breve plazo, y esta seguridad apenas puede tener fundamentos racionales tratándose de negocios agrícolas en general” (Tutau, 1888: 17-18).³⁾

L'opinió de Tutau coincidia en certa manera amb l'expressada per sectors més conservadors de la societat gironina, com la formulada pel vocal de la Societat Econòmica Amics del País de Girona en resposta a una enquesta sobre la situació del crèdit agrícola:

“En esta provincia, el agricultor huye cuanto puede de pedir dinero á préstamo y procura ahorrar capitales en tiempos de abundancia para subvenir á sus necesidades en épocas de escasez ó para satisfacerlas en las diversas ocasiones en que aquellos son menester para acudir á las atenciones, no solo de la vida del campo, si que á las demás que ocurren” (Grahit, 1882: 47).

La idiosincràsia local, en opinió de l'informant, feia innecessari promoure bancs de crèdit agrari que facilitessin la circulació dels diners en l'àmbit rural. Una opinió molt diferent era la que manifestaven bastants de les respostes a les enquestes oficials realitzades amb motiu de la crisi agrària de finals del segle XIX o alguns dels principals comentaristes de l'època, en lamentar les dificultats que agricultors i petits propietaris tenien per accedir a un capital que es retirava de les inversions agràries, i del món rural en general, buscant refugi en valors més segurs, com el deute públic,

3. Paradoxalment, durant els darrers anys de la seva vida, Joan Tutau fou director de la Sociedad General Catalana de Crédito (Ferrer, 2006: 63).

o amb majors rendiments que els proporcionats per l'agricultura. Així, el polític federal Francesc Pi i Margall denunciava el paper contraproductiu jugat per l'Estat quan, amb avantatges fiscals, atreïa el capital cap als valors segurs del deute públic, “*contra los cuales nada pueden ni la langosta, ni la filoxera, ni el granizo, ni la inundación, ni las sequías*” (L'Empordanès, 3 de juny de 1888).

Ha de tenir-se en compte, d'altra banda, que durant les últimes dècades del segle XIX les finances catalanes van sofrir importants convulsions. A l'auge de la “febre d'or”, viscut durant els últims anys setanta, va seguir l'esclat de la bombolla borsària el 1882 i, després d'una precària recuperació, una nova crisi financera internacional el 1890. Des del punt de vista de l'activitat comercial i industrial, aquestes crisis es van traduir en una marcada escassetat de capital (Tafunell, 1991). Però el paper que els vaivens dels grans mercats de capitals van jugar en les microfinances rurals segueix constituint una incògnita.

Val a dir que, segons les dades fiscals oficials, la província de Girona comptava amb un nombre considerablement elevat de contribuents que satisfien la matrícula industrial corresponent a les activitats de tipus bancari, encara que no necessàriament mereïessin la denominació de “banquers”. Aquests professionals van arribar a constituir un element clau al mercat dels diners durant el segle XIX davant el feble desenvolupament del sistema bancari. El 1879, vuit individus satisfien a la província de Girona l'impost corresponent. La província de Barcelona tenia registrats, aquells mateixos anys, 8 i 18, respectivament; Tarragona, 2 i 1; i Lleida, 3 i 2. El 1893 el nombre havia crescut de forma notable respecte a altres províncies amb un pes demogràfic i econòmic més gran: els 20 comerciants-banquers gironins criden l'atenció enfront dels 34 de Barcelona, els 31 de Madrid, els 3 de Lleida o de la seva inexistència a Tarragona (García López, 1987, p. 49). No coneixem els factors que poden explicar aquesta presència desproporcionada de comerciants banquers a la província, encara que, pel que fa a la ciutat de Figueres, tan sols un, Tomás Roger Vidal, figura en les matrícules industrials de final del segle. En aquesta darrera ciutat, eren més nombrosos, en canvi, els establiments dedicats a activitats bancàries, com corresponals de bancs forans o cases de banca locals, que havien començat a aparèixer a mitjan dècada de 1880 (Bernils, 1993). En tot cas, atès que la seva principal activitat girava entorn del descompte d'efectes i d'altres operacions mercantils, ni comerciants-banquers, ni corresponals, ni cases de banca de caràcter local, lligada a noms com Jordà, Cusí o Perxas, semblen haver tingut un paper rellevant en el finançament de l'economia rural.

Igualment sembla haver estat modesta l'aportació de la Caixa d'Estalvis i Mont de Pietat de l'Empordà, nascuda el 1884 (Bernils, 1993; Armangué, 2016).

Així doncs, si es deixa a un costat la circulació de diners –impossible de quantificar– que tenia lloc al marge de cap institució formal, la part més important del mercat “visible” del crèdit empordanès continuava trobant el seu lloc en els llibres de protocols notariais. Evolucionava d'alguna manera el nombre dels contractes signats davant notari en funció de la situació econòmica canviant?

En qualsevol època, el conjunt de préstecs contractats en el món rural està constituït per una combinació de crèdits orientats a la formació de capital fix (compra de terres, millora tecnològica), al finançament de capital circulant (per tal d'afrontar l'estacionalitat del cicle agrari, per exemple) o a la satisfacció de necessitats de consum.⁽⁴⁾ Podem, però, determinar quin tipus de crèdit predominava en cada fase del cicle econòmic? Malauradament, la documentació rarament esmenta la finalitat a la qual es volien destinar els diners demanats en préstec. Això significa que no és gens senzill deduir si una determinada evolució del nombre de crèdits formalitzats mostra un empitjorament o una millora de la situació econòmica global. Així, des del punt de vista de la demanda, un nombre més elevat de préstecs pot reflectir la intensificació dels esforços de les famílies per tal de mantenir el consum o, en un sentit contrari, mostrar un creixent dinamisme econòmic que pot impulsar les inversions en les explotacions agràries, per exemple. De la mateixa manera, cal parar atenció al costat de l'oferta: l'accés al crèdit es produirà amb major o menor facilitat en funció de la disponibilitat de capitals, la qual cosa també té a veure, entre d'altres factors, amb el grau d'acumulació que la conjuntura econòmica immediatament anterior hagués permès.

Per tal d'avançar en la resposta a aquests interrogants, el primer pas va consistir en la reconstrucció de l'evolució de la contractació creditícia de la comarca. Així, es va realitzar un recompte exhaustiu dels contractes de crèdit –apareguts als índexs notariais sota les denominacions de “debitorio”, “préstamo” o “mutuo”– protocol·litzats a totes les notaries del partit judicial

4. Caldria afegir, especialment en l'àmbit dels sectors privilegiats, l'endeutament motivat per les obligacions familiars derivades del sistema successori català, com poden ser la satisfacció de drets legítims o la necessitat de dotar convenientment les filles.

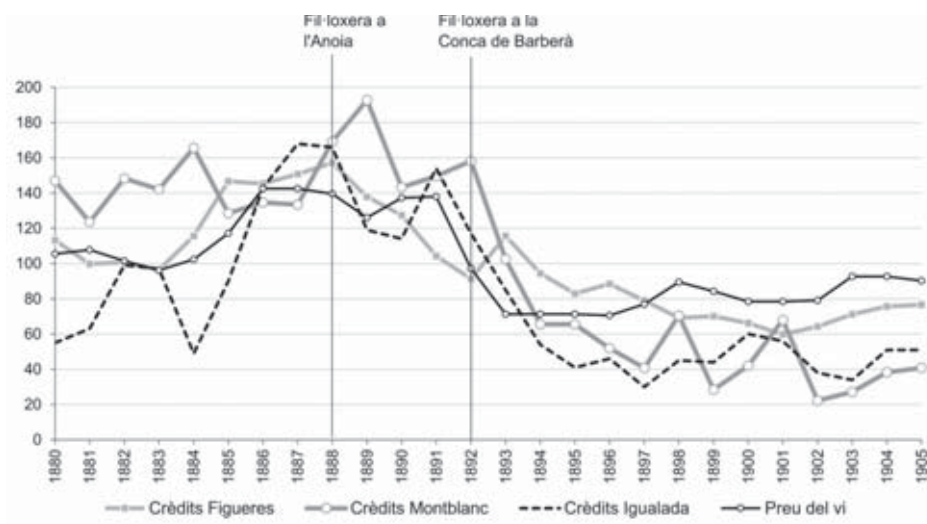
de Figueres, entre els anys 1880 i 1905.⁽⁵⁾ Van ser comptabilitzats 5.262 contractes de préstec firmats entre 1880 i 1905, inclosos entre els més de 76.000 documents atorgats al llarg d'aquells 26 anys pels notaris del partit notarial (gràfic 1). D'entrada, aquestes xifres mostren una relació dels habitants de la comarca amb el mercat del crèdit que sembla desmentir radicalment les ja esmentades opinions d'Emili Grahit sobre la predisposició de la província cap a l'endeutament: el 1888, per exemple, l'1,26% dels actius agraris masculins del partit judicial de Figueres va obtenir un crèdit mitjançant la hipoteca de finques rústiques, mentre que la mitjana espanyola durant el període 1904-1908 es quedava en el 0,26%.⁽⁶⁾

El fet que el gràfic obtingut presenti un evident moviment cíclic, difícilment atribuïble a l'atzar, fa lògica la interrogació sobre les causes que podien haver determinat l'evolució de la contractació creditícia. I és evident que entre els principals fenòmens que cal avaluar en el cas altempordanès s'hi troben els efectes de la fil·loxera sobre la situació econòmica comarcal. Efectivament, una primera lectura del gràfic semblaria permetre de relacionar l'increment de la contractació creditícia experimentat durant els anys vuitanta amb la repercussió de la plaga. Tanmateix, la comparació amb altres àrees catalanes, com són les comarques de la Conca de Barberà i de l'Anoia, la trajectòria de les quals es presenta també en el gràfic 1, convida a rebutjar la hipòtesi: l'evolució de les respectives corbes és notablement semblant, malgrat la distància temporal que separava l'arribada de la fil·loxera a cadascuna de les tres comarques.⁽⁷⁾ Alhora, totes tres trajectòries mostren una marcada relació amb la seguida pels preus del vi, de manera coherent amb el pes que l'activitat vitivinícola tenia a les tres comarques estudiades.

5. No s'han comptabilitzat, en canvi, les vendes a carta de gràcia o altres vendes condicionals. Els 27 notaris utilitzats, de notaries de vuit localitats, són els següents: Cadaqués: Joaquín Cardona; Castelló d'Empúries: Ricard Climent Niubó, Isidre Mayor Singla; Darnius: Enric Molar Vidal, Florenci Sunyer i Moret; Figueres: Salvador Candal Costa, José Pedro Cañellas, Francesc de Paula Comas Hugas, Josep Conte-Lacoste Ribas, Salvador Dalí Cusi, Narcís Gay Heras, Josep Massanet Solana, Ramon de Pagès Nouvilas, Antoni de Puig Descals, Francesc Rovira Vilarrubia, Ramon Vandellós Marturet, Salvador Candal Costa; La Jonquera: Francesc de Paula Comas Hugas, Ignacio Muñoz Alabau, Joan Majuelo Montiel; Roses: Francesc Llobet Burgués, Pius Puigcorbè Galceran, Segimon Verdaguera Puig, Joaquim Xirau; Sant Llorenç de la Muga: Josep Maria Guardiola Pàmies, Joaquim Matas Arovitx, Enric Molar Vidal. Tots els volums estan dipositats a l'Arxiu Comarcal de l'Alt Empordà.
6. Les dades espanyoles, a Carmona i Simpson (2003: 265). El partit judicial de Figueres, que coincideix amb el districte notarial, estava format per 62 municipis que, segons el cens de població de 1887, sumaven una població de 65.232 persones, de les quals 14.549 eren considerades actius agraris masculins.
7. La fil·loxera es va detectar al poble de Rabós l'octubre de 1879 (Puig, 2014: 72); a la comarca de l'Anoia, el 1888 (Iglésies, 1968: 157); i a la Conca de Barberà, el 1892 (Iglésies, 1968: 203).

Aquesta conclusió permet començar a entendre el context en el qual es desenvolupava el mercat de crèdit altempordanès. Malgrat la greu incidència de la fil·loxera, traduïda, per exemple, en les dificultats financeres viscudes per centenars de petits i mitjans propietaris i pagesos que es reflectien en les subhastes de terres per impagament de contribucions o per deutes entre particulars (Garcia Orallo, 2015a), el nombre de préstecs va incrementar-se durant tota la dècada de 1880. Una fracció d'ells, amb tota probabilitat, podrien ser qualificats com a “endeutament de crisi” (Postel-Vinay, 1998). Però la resta, potser la major part, devia tenir a veure amb les expectatives, encara positives, generades pels preus relativament elevats del vi i pels efectes que aquests tenien sobre el conjunt de l'economia comarcal.

Gràfic 1. Préstecs protocol·litzats en els partits judicials de Figueres, Montblanc i Igualada, i preu del vi a Catalunya (mitjana 1880-1905 = 100)

Font: Figueres: Arxiu Comarcal de l'Alt Empordà, fons notarial, 1880-1905 (vegeu nota 5); Montblanc: vegeu Garcia Orallo (2015b: 349); Igualada: Arxiu Comarcal de l'Anoia, fons Notarial, Districte d'Igualada, Igualada 1: Antoni Costa Fàbregas, Pantaleón Costal Millera, Francesc Especier Parache, Martí Gual Mataró, Teodor Puget de Gomis; Igualada 2: Plàcid Lluçia Mas. Preu del vi: Armengol (1980).

Tal com assenyalava un cronista de Garriguella, l'angoixa causada per l'amenaça de l'insecte tenia lloc, l'any 1883, en un context de diners abundants, la qual cosa permetia impulsar les plantacions de peus americans:

“...la fil·loxera quasi havia mort tota la muntanya i s'estenia pel pla, alarmant-se més i més la gent que no sabia com combatre-la. Es comença a plantar més en el pla, ripàries i jaqués, encara que molts n'eren refractaris. Com la cosa anava bé, puix hi havia diners, es feren sis dies de festa major per Santa Eulàlia” (Anticó, 1978: 203).

Efectivament, el cost de la replantació i les dificultats derivades de les característiques dels ceps americans generaven dubtes entre els propietaris, però els elevats preus del vi devien de constituir un estímul important. Encara a l'alçada del 1890, l'ambient que regnava en el poble era relativament optimista per a un propietari mitjà. A diferència de Llançà, on els peus americans semblaven tenir més problemes d'adaptació i s'havien perdut dues tercers parts dels ceps empeltats, a Garriguella “les vinyes noves començaren a donar, això féu que es tingués esperança en el venider. El mildiu havia minvat. Tot es pagà a bon preu” (Curbet, 2007: 122; Anticó, 1978: 206).

QUI PRESTAVA I QUI MANLLEVAVA DINERS?

En analitzar de més a prop la dinàmica del mercat del crèdit, el primer que s'hi constata és que, en el nostre context, l'activitat creditícia presentava dues característiques que, en un grau important, determinen qualsevol acostament analític. En primer lloc, estem davant un mercat que s'articula en un àmbit regional. Això significa que serà insuficient reduir l'anàlisi als prestadors i prestataris rurals –de la mateixa manera que seria inadequat estudiar l'espai urbà de manera separada–; cal tenir en compte, per contra, el conjunt de la comarca, incloent-hi, òbviament, la capital. Conseqüentment, i en segon terme, s'ha de tenir present que, des d'un punt de vista global, les relacions creditícies són fenòmens intersectorials, amb la qual cosa no té sentit aïllar un suposat mercat de crèdit “agrari”, sinó que caldrà considerar la resta de sectors econòmics.

Per aquestes raons, a l'hora de plantejar l'anàlisi dels participants en el mercat de crèdit comarcal, es va optar per buidar de manera exhaustiva tots els contractes de préstec atorgats per la totalitat dels notaris empordanesos

al llarg de dos anys, 1888 i 1903, situats en posicions molt diferents en la trajectòria reflectida al gràfic 1: mentre que el 1888 es van signar 318 contractes, amb un total de 970.736 pessetes, el 1903 els crèdits concedits van ser tan sols 144 i van sumar 697.678 pessetes. Les dades obtingudes d'aquesta manera permeten concloure que les variables que s'utilitzen habitualment en la descripció dels mercats del crèdit –tipus d'interès, terminis de devolució, béns hipotecats–, no reflecteixen les transformacions experimentades al llarg del període.⁽⁸⁾ Calia, per tant, aprofundir en l'anàlisi dels participants.

La taula 1 mostra la llista dels principals prestadors en ambdós anys. D'ella es desprèn el paper comparativament més important que uns pocs creditors van jugar el 1903 –un únic individu, Tomàs Jordà de Genovés, concentrava 14 crèdits, el 10% del total–. La presència d'alguns crèdits molt elevats, en un context de menor activitat global, dóna idea d'un mercat més concentrat i exclusiu que el de 1888. En aquest mateix sentit, és significativa, l'any 1888, la participació en el mercat d'alguns prestadors que, a través de nombrosos petits crèdits, acabaven assolint xifres totals considerables. Aquest seria el cas de Josep Puig i Paris, Adelaida Llorens i Vergoñós o Florenci Roca i Martí, uns noms darrere dels quals s'endevina una activitat, exercida de manera més o menys regular, que buscava rendibilitzar capitals disponibles i, eventualment, acumular patrimoni.⁽⁹⁾

8. El tipus d'interès mitjà va passar del 5,99 al 5,91%, amb un predomini enorme dels crèdits pactats al 6%; els terminis de devolució, de 2,15 a 2,75 anys. D'altra banda, el 1888, prop d'un 10% dels préstecs no implicaven cap hipoteca, un percentatge que el 1903 se situava pròxim al 20%. Més significatiu pot ser el fet que l'import mitjà contractat passés de 3.052 a 4.844 pessetes.

9. Pere Pascual (2011) examina de manera detallada l'activitat d'un prestador d'Igualada durant la segona meitat del segle XIX, impulsat per una decidida estratègia d'acumulació patrimonial.

Taula 1. Principals prestadors.
Districte notarial de Figueres, 1888 i 1903 (en pessetes corrents)

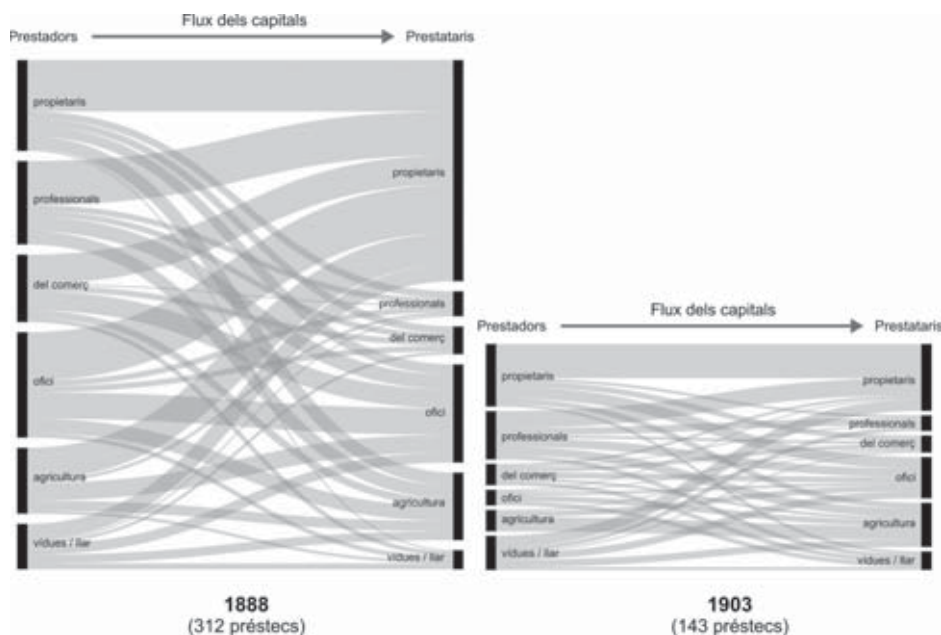
1888			1903		
Prestadors	Crèdits	Import	Prestadors	Crèdits	Import
Joaquim Montoriol i Porret	2	65000	Tomàs Jordà de Genover	14	103850
Josep Pedro Cañellas i Oliveras	2	45940	Bonaventura Maria Plaja i Tapis	1	85000
Josep Puig i París	10	45000	Dolors Bassols i Poli	1	43000
Tomàs Suñer i Rovira	2	43500	Mario Galter i Guanter	1	42500
Josep Soler i Geli	1	30000	Gustu Bruguiera i Calvet	1	31600
Jaume Roig i Noguer	2	25000	Jaume Juanola i Moncanut	1	25000
Tomàs Roger i Larrosa	2	24500	Joan Carbona i Mollins	2	18350
Adelaida Llorens i Vergoñós	7	21500	Josep Monsalvatje i Fossas	3	16000
Maria Hugas i Garrigolas	1	20000	Teresa de Fina i Masdevall	2	15000
Pere Cañellas i Oliveras	1	20000	Joaquim Puig de Marcilla	1	15000
Francesc Dauner i Pagés	2	17500	Josep Batlle i Batlle	2	14300
Pere Pagés i Dauner	1	17000	Lluís Perxas i Soler	1	14000
Martí Condom i Nicolau	1	15900	Dolors Roca i Martí	2	13000
Florenci Roca i Martí	9	15400	Antoni de Sabater i Vergoñós	1	12500
Joan Carbona i Serra	1	15153	Joan Busquets i Corominola	1	12000
Celedonio Giralte y Ventolá	1	15000	Juan Estela y Tolsanas	1	10000
Josefa Gelart y Llusà	1	14000	José Eugenio Roca y Giralte	1	10000
Miguel Galter y Hostalrich	2	13500	Carlos Cusí y de Miquelet	1	9832
Pedro Ferrer y Pacreu	6	11250	Felipe Sastre e Iglesias	1	9000
Francisco Coll y Valls	3	10500	Benito Bes y Pi	2	8750
Juan Pairá y Tubert	8	10250	Abdon Ferrer y Vila	1	7500
Carmen Bonet y Morell	1	10000	Antonio Lloveras y Gibert	1	7000
Teresa Guardiola y Gironella	1	10000	Rosa Pacreu y Pastoret	1	6000
Juan Romá y Patxot	1	10000	José Puig y Paris	1	6000

Font: Arxiu Comarcal de l'Alt Empordà, fons notarial, 1880-1905 (vegi's nota 5).

Malgrat el seu interès, el seguiment biogràfic de prestadors i prestataris, a banda de les dificultats que implica, és un camí limitat si es vol transcendir els casos particulars per tal d'arribar a formular tendències d'abast més general. En aquest sentit, val a dir que els estudis del funcionament dels mercats en les societats rurals sempre ha estat condicionat pels problemes associats a la caracterització socioeconòmica d'individus i famílies. L'estratègia més simple, i, per tant, més habitual, consisteix a partir de les etiquetes socioprofessionals que figuren a la documentació. En el nostre

cas, per exemple, el buidatge de tots els contractes de préstec celebrats l'any 1888 va proporcionar 81 categories diferents, que van ser classificades en 6 grups: propietari, professional, del comerç, ofici, agricultura, vídues/ dedicació a la llar.⁽¹⁰⁾ La figura 1 compara els flux de crèdit que va tenir lloc en els anys 1888 i 1903 entre aquestes categories de “segon nivell”.⁽¹¹⁾

Figura 1. Flux de crèdit (nombre de contractes) entre categories socioprofessionals. Districte notarial de Figueres, 1888 i 1903.

Font: Annex 1.

10. La categoria “dedicació a la llar” agrupa aquelles dones l’ocupació de les quals es descrivia sota expressions com “ocupaciones propias de su sexo”, “labores de su sexo” o “sin profesión”.
11. Es disposa de la categoria socioprofessional de les dues parts participants en cada contracte en 312 dels 318 préstecs de 1888 i de 143 dels 144 del 1903. La figura visualitza les dades de la “taula creuada” recollida a l’annex 1. En aquest treball s’ha optat per utilitzar el que els dissenyadors gràfics anomenen diagrames d’al·luvió, de Sankey o, simplement, de flux. Aquesta mena de representacions proporcionen visualitzacions molt efectives de grans volums de dades, tot permetent detectar fàcilment canvis en les distribucions percentuals de les variables. L’elaboració s’ha efectuat utilitzant els recursos en línia proveïts pel lloc web <http://app.raw.densitydesign.org/>.

A banda de confirmar que, el 1903, l'activitat del mercat de crèdit va ser notablement inferior a la del 1888, els dos diagrames posen en evidència alguns canvis que poden ser significatius. Així, queda patent l'augment proporcional dels "propietaris" com a prestadors, fins al punt que pràcticament un de cada tres crèdits de l'any 1903 procedia de l'esmentat grup, alhora que disminuïren, respecte al pes que tenien el 1888, les categories "agricultura" i "ofici". És especialment visible, d'altra banda, l'aprimament dels lligams que el 1888 unien els prestadors d'aquestes dues categories amb la dels prestataris "propietaris". Ara bé, malgrat l'interès potencial de l'exercici presentat per la figura 1, són ben coneguts els problemes plantejats per unes etiquetes que, tot i que en algunes ocasions informen amb molta precisió de l'ocupació dels contractants –quadrador de suro, albarder, carboner, per exemple–, tendeixen a ser excessivament genèriques –"propietari", "del comerç"– quan es volen utilitzar per descriure els protagonistes de les transaccions. Igualment, el fet que necessàriament calgui agrupar les denominacions proporcionades per les fonts en unes poques classes de "segon nivell", per tal de fer operativa l'anàlisi, introdueix un cert grau d'arbitrarietat difícil de controlar.

Però la principal objecció a aquesta estratègia rau en el fet que els individus que apareixen en els protocols notariais sota una mateixa denominació –o els que acaben sent classificats per l'investigador sota una mateixa categoria– estaven molt lluny de constituir grups homogenis. Això és especialment evident per al conjunt de prestadors que figuren a la documentació com a "*propietarios*" (el 48,4 % de tots els prestadors de l'any 1888).⁽¹²⁾ Aquesta denominació podia ser utilitzada tant pels petits propietaris rurals, com a una manera de diferenciar-se de "*jornaleros*" o "*trabajadores de la tierra*", com per individus que formaven part de les elits locals, com Tomàs Jordà de Genover, membre destacat d'una de les principals famílies de la ciutat i alcalde de Figueres durant els anys 1904 i 1905; Bonaventura Maria Plaja i Tapis, empresari i polític, diputat per la Lliga Regionalista; Marià Bassols i Vilallonga, advocat, hisendat, comerciant i accionista de la societat "Crédito Gerundense"; o Josep Soler i Vergès, advocat i administrador, per

12. La quantitat i qualitat de la informació proporcionada per les etiquetes amb què s'identificaven els participants en els contractes protocol·litzats sembla haver disminuït al llarg del temps (Congost, 1998).

exemple, dels béns del comte de Peralada a la comarca. Es feia imprescindible, per tant, explorar maneres de millorar la nostra aproximació a l'estratificació social de la comarca.

En aquest treball s'ha utilitzat el tipus de cèdula personal posseïda pels participants en els contractes de préstec, una informació present en la gran majoria de les escriptures protocol·litzades a les notaries empordaneses.⁽¹³⁾ Entre 1884 i 1907, l'impost de cèdules personals distribuïa la població major de 14 anys en 11 classes. A cadascuna d'elles li corresponia un tipus de cèdula (de l'1 a l'11), que s'assignava als individus en funció, en principi, del seu nivell d'ingressos. Aquests documents tenien una doble funció: identificadora (calia presentar-les, per exemple, al notari en l'acte de signatura d'un contracte) i fiscal (l'adquisició –obligatòria– de la cèdula estava subjecte al pagament d'una taxa).

Les cèdules més altes (11, 10, i 9) corresponien als sectors més humils de la població, mentre que les de classe igual o inferior a la 8 eren assignades als més afavorits.⁽¹⁴⁾ Així, a grans trets, les cèdules de classe 11 poden relacionar-se amb treballadors del camp sense cap propietat o amb artesans molt modestos; les de classe 10, amb la molt petita propietat (potser una hectàrea de vinya o 3-4 hectàrees de secà) i amb artesans mitjans; les de classe 9, amb posseïdors de masos de, com a màxim, 20-30 hectàrees i amb artesans relativament acomodats. A partir de la classe 8 podem parlar de gran propietat.⁽¹⁵⁾

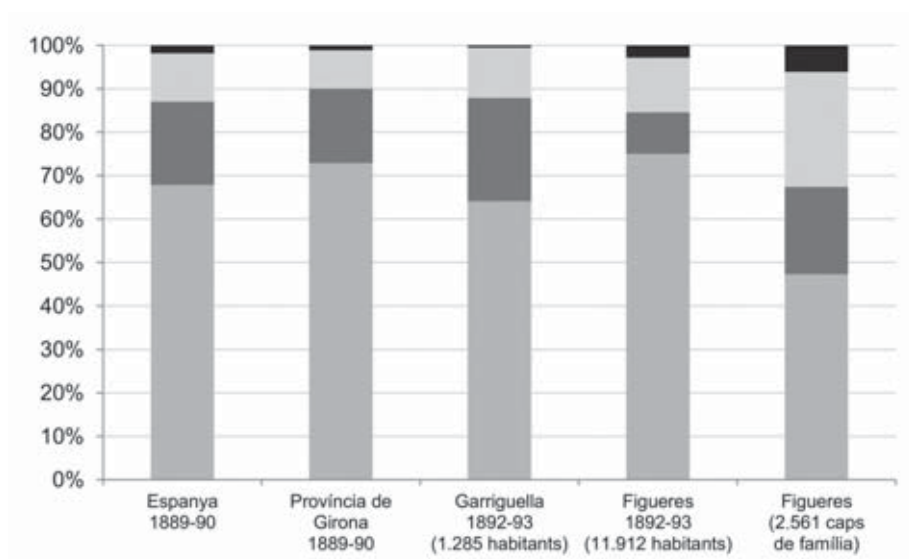
En la figura 2 es pot apreciar la distribució dels individus en funció de la seva cèdula personal per a quatre àmbits espacials diferents: la totalitat de l'Estat, la província de Girona, un petit municipi típicament rural (Garriguella) i una ciutat mitjana, com era Figueres. S'ha afegit una cinquena columna per tal de mostrar la distribució de les classes de cèdula prenent com a referència la unitat familiar. A la vista d'aquestes dades, sembla possible definir com a “classe mitjana” les famílies amb cèdules de classe 9, com a “mitjana-baixa” les de classe 10, i “baixa” quan la millor cèdula familiar no superava la classe 11.

13. En canvi, la classe de cèdula només es feia constar en, aproximadament, la meitat de les notaries de la Conca de Barberà, i, aparentment, en cap de les notaries del districte d'Igualada.

14. En el conjunt de crèdits protocol·litzats els anys 1888 i 1903, la cèdula personal més baixa que hem trobat és de classe 4.

15. Sobre els problemes que implica l'ús heurístic de les cèdules personals, vegeu Garcia Orallo (2015b).

Figura 2. Distribució de la població en funció de la classe de cèdula personal assignada.

Font: *Intervención General de la Administración del Estado (1891: 326-7)*; *Arxiu Comarcal de l'Alt Empordà, fons Ajuntament de Garriguella, Padró de cèdules personals, 1892-93*; *Arxiu Municipal de Figueres, fons Ajuntament de Figueres, Padró de cèdules personals, 1892-93*.

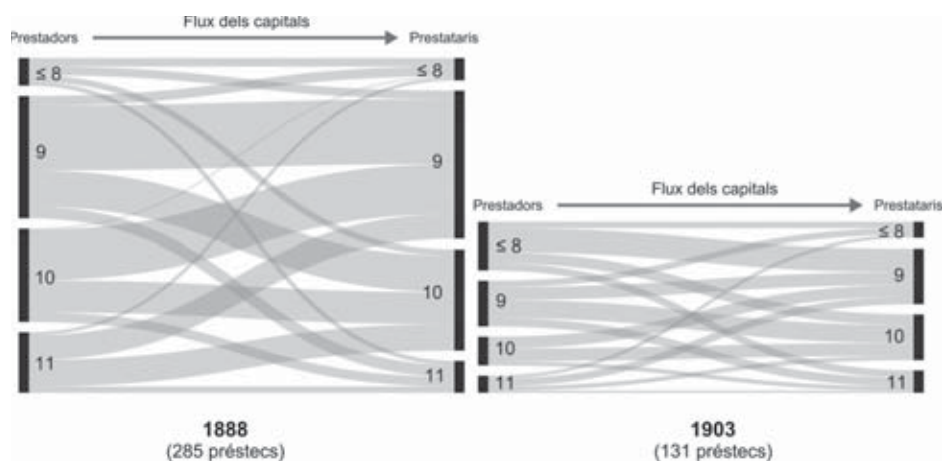
La classe de cèdula personal constitueix, d'aquesta manera, una nova variable a l'hora d'analitzar el mercat de crèdit. La possibilitat de creuar-la amb les variables tradicionals –la categoria socioprofessional o el domicili rural o urbà, per exemple– obre noves vies d'anàlisi.

ELS EFECTES DE LA CRISI: UNA MAJOR DISTÀNCIA SOCIAL ENTRE PRESTADOR I PRESTATARI...

La documentació va proporcionar la classe de cèdula personal del 95% dels participants en el mercat del crèdit dels dos anys estudiats. La figura 3 mostra l'origen i el destí dels préstecs contractats els anys 1888 i 1903 en funció de la classe de cèdula personal posseïda per prestadors i prestataris. Val la pena insistir en el fet que, a diferència de la figura 2, en la qual la

jerarquització de les categories –la seva disposició vertical en el diagrama– és en gran mesura arbitrària, en aquesta ocasió, i amb totes les precaucions que es vulgui, obeeix a criteris “objectius”. En aquest sentit, el primer que es pot constatar, abans fins i tot de procedir a la comparació entre els dos anys, és el gran pes de les cèdules més altes –els sectors més humils de la població– en el mercat del crèdit comarcal. És pertinent plantejar-se fins a quin punt la participació d’aquestes capes con a prestadors de diners –i més enllà dels casos de préstecs entre familiars– pot ser considerada com un “signe de classe” revelador de l’emergència de certs sectors socials, en un procés, tal vegada, habitual durant les etapes marcades per un elevat dinamisme econòmic.

Figura 3. Flux de crèdit (nombre de contractes) entre classes de cèdula personal. Districte notarial de Figueres, 1888 i 1903.

Font: Annex 1.

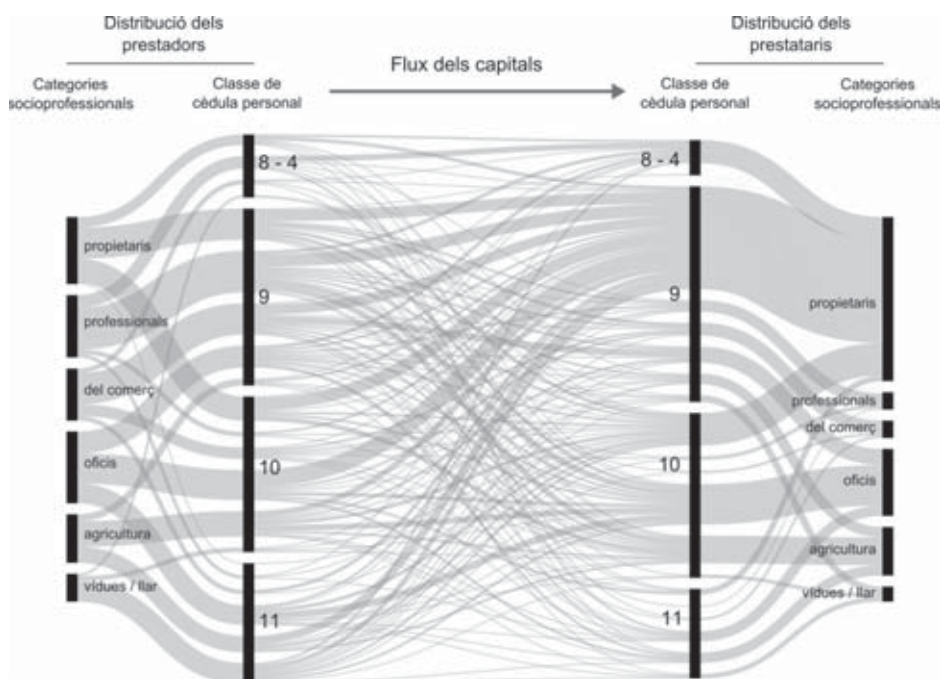
Del contrast entre 1888 i 1903, a banda de la ja comentada disminució de l’activitat en el mercat de crèdit protocol·litzat, immediatament es percep un canvi important en la distribució social dels participants, especialment en el costat de l’oferta. Així, el 1888, una part molt petita dels préstecs, el 9,1%, eren concedits per posseïdors d’una cèdula personal de classe igual o inferior a l’octava. En canvi, el 1903, més del 35% van ser proporcionats pels

sectors més acomodats. De manera conseqüent, la resta de les cèdules, les de classe 9, 10 i 11, van veure reduïda la seva participació de forma notable. Aquestes tendències apareixen d'una manera encara més clara si es té en compte el volum dels capitals negociats: el 21,2% del capital prestat en 1888 procedia d'individus posseïdors de cèdules de les classes 4 a 8. En 1903, aquest mateix segment de prestadors havia passat a concedir el 56,8% de tots els diners prestats.

La figura 3 permet també observar la importància que el 1888 tenien –van superar el 40%– els préstecs que podríem denominar “no naturals”, concedits per individus o famílies amb cèdules personals socialment “pitjors” que les dels qui els rebien. Per contra, poc més del 25% eren préstecs “naturals”, procedents d'individus o famílies prestadors situats “per damunt” de les famílies o individus prestataris. Destaca especialment el fet que el 16,5% de tots els préstecs fossin atorgats per posseïdors de cèdules de classe desena –petitíssims propietaris o artesans modestos– en favor de persones o famílies amb cèdules de classe novena. En canvi, l'any 1903 la situació va ser molt diferent. Les xifres s'havien “normalitzat” considerablement: els préstecs “no naturals” amb prou feines van superar el 25%, mentre que els “naturals” assoliren el 53%.

Però, com és evident, l'ús de la classe de cèdula es revela decisiu quan es combina amb les categories socioprofessionals “clàssiques”, la qual cosa fa visible l'estratificació social existent dins de cadascuna d'elles. Les figures 4 i 5, amb les quals es visualitzen gràficament totes les dades de l'annex 1, esdevenen “fotografies” de les relacions socials sobre les quals s'aixecaven els mercats del crèdit dels dos anys analitzats. El terç esquerre dels diagrames serveix per comprovar, tal com sospitaven, que la realitat social darrere de les etiquetes problemàtiques que hem esmentat abans –“propietaris”, “del comerç”, “ofici”–, a les quals es pot afegir la categoria “agricultura”, amagaven una realitat molt més complexa. Entre els prestadors de capitals, una majoria de “propietaris” amb cèdules 10 i 9 convivia amb una estreta elit constituïda per famílies o individus proveïts de cèdules de classe 8 o inferior. En efecte, Tomàs Jordà de Genover apareix en la documentació com a posseïdor d'una cèdula de classe 5, els primers mesos de 1903, i 6, durant l'última part d'aquell any; Bonaventura Maria Plaja i Tapi posseïa també una cèdula de classe 5; Marià Bassols i Vilallonga, de classe 8; i Josep Soler i Vergés, de classe 7. El terç dret de la figura fa visible la distribució dels prestataris, mentre que el sector central mostra els fluxos de capital, estimats a partir del nombre de préstecs, que tenien lloc entre cadascuna de les subcategories obtingudes de la combinació de les etiquetes socioprofessionals amb els tipus de cèdules.

Figura 4. Flux de crèdit entre categories socioprofessionals i tipus de cèdula personal. Districte notarial de Figueres, 1888.

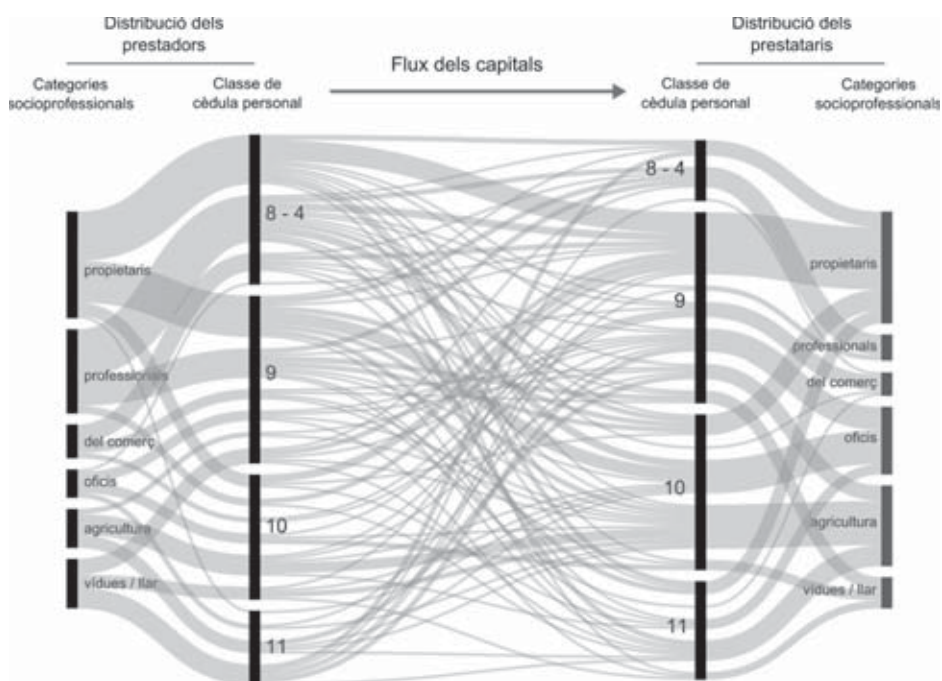
Font: Annex 1.

El resultat de la combinació de categories socioprofessionals i cèdules personals permet comprovar que en el subconjunt de préstecs, batejats com a “no naturals”, rebuts pel subgrup de prestataris al qual s’ha fet referència més amunt –els 47 posseïdors de cèdules de classe 9 que el 1888 van rebre diners procedents d’individus amb cèdules de classe 10–, en quinze ocasions el prestador va ser un representant del món dels oficis i el prestatari un “propietari”; només en una ocasió el préstec anava dirigit a un “agricultor”, i en una altra, a un membre de la categoria “comerç”; els “propietaris” van rebre altres cinc crèdits procedents “d’agricultors” i onze més de també “propietaris”. Aquesta notable diversitat de prestadors i prestataris posa de nou de manifest, tot i que ara d’una manera molt més precisa, les relacions creuades que l’any 1888 s’establien tant entre sectors professionals com entre nivells de renda.

També l’augment del pes dels prestadors més acomodats, insinuat ja per la figura 3, es veu confirmat si es concentra l’anàlisi en el crèdit concedit

als sectors més humils. Així, l'any 1888, del conjunt de préstecs rebuts pel grup de prestataris amb cèdules de classe 9, 10 i 11, només una petita part –de fet, només 18 crèdits, el 6,3%, proporcionats per 14 prestadors diferents– procedien d'individus amb cèdules de classe inferior a la novena. En 1903, en canvi, gairebé la tercera part dels préstecs rebuts pels prestataris més modestos –39 préstecs, el 30%, de 22 prestadors diferents– mostraven aquestes mateixes característiques.

Figura 5. Flux de crèdit entre categories socioprofessionals i tipus de cèdula personal. Partit judicial de Figueres, 1903.

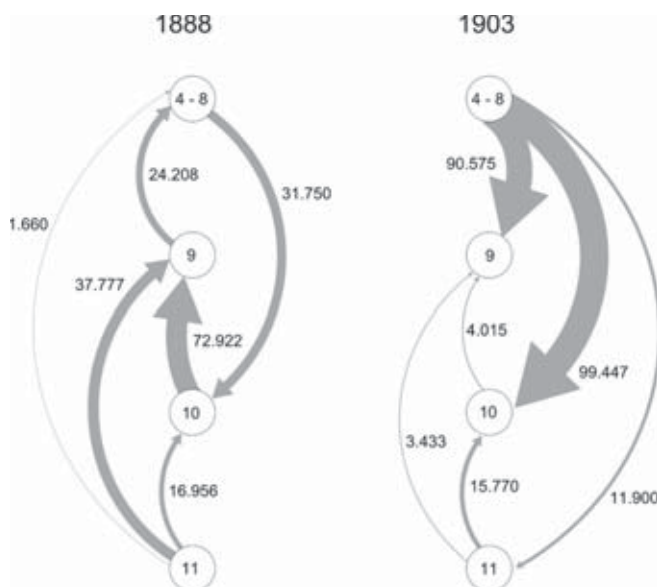

Font: Annex 1.

Igualment, el detall amb què les figures 4 i 5 mostren les diverses categories de prestadors i prestataris fa possible detectar determinades tendències. Es pot percebre així, per exemple, com allò que el 1888 era un flux notable de préstecs procedents de les capes més modestes del món dels oficis –amb cèdules de tipus 10– dirigit a finançar propietaris mitjans –amb cèdules de classe 9–, pràcticament és imperceptible en el diagrama de l'any 1903.

Cap a una direcció similar apunta la figura 6. En ella es mostren els balanços nets –la diferència entre els capitals prestats i els rebuts– del conjunt d’operacions realitzades entre les diverses classes de cèdules. Crida l’atenció el profund canvi de signe que va experimentar el grup de posseïdors de cèdules de classe 10, atès que va passar de gaudir, el 1888, d’un saldo favorable de 24.226 pessetes, a un saldo deutor, l’any 1903, de 111.202 pessetes. Aquest fet constitueix una bona mostra dels canvis esdevinguts en el conjunt de préstecs contractats per les capes socials menys afavorides. De manera global, el balanç entre el grup de cèdules de classe igual o inferior a l’octava i el format per les de classe 9, 10 i 11 va passar d’estar pràcticament en equilibri, l’any 1888, a decantar-se de manera molt visible, l’any 1903, a favor de les cèdules de major categoria social, les quals es van situar en una posició creditora en relació amb la resta per un import superior a les 200.000 pessetes.⁽¹⁶⁾

Figura 6. Balanços capital prestat - capital degut per classes de cèdula. Partit judicial de Figueres, 1888 i 1903 (en pessetes corrents)

Arxiu Comarcal de l'Alt Empordà, fons notarial, 1888 i 1903 (vegeu nota 5).

16. Per descomptat, els balanços mostrats a la figura 6 podrien estar condicionats per alguns pocs crèdits d'importants relativament elevats. Tanmateix, la mateixa percepció s'obté dels balanços obtinguts en tenir en compte només el nombre de préstecs.

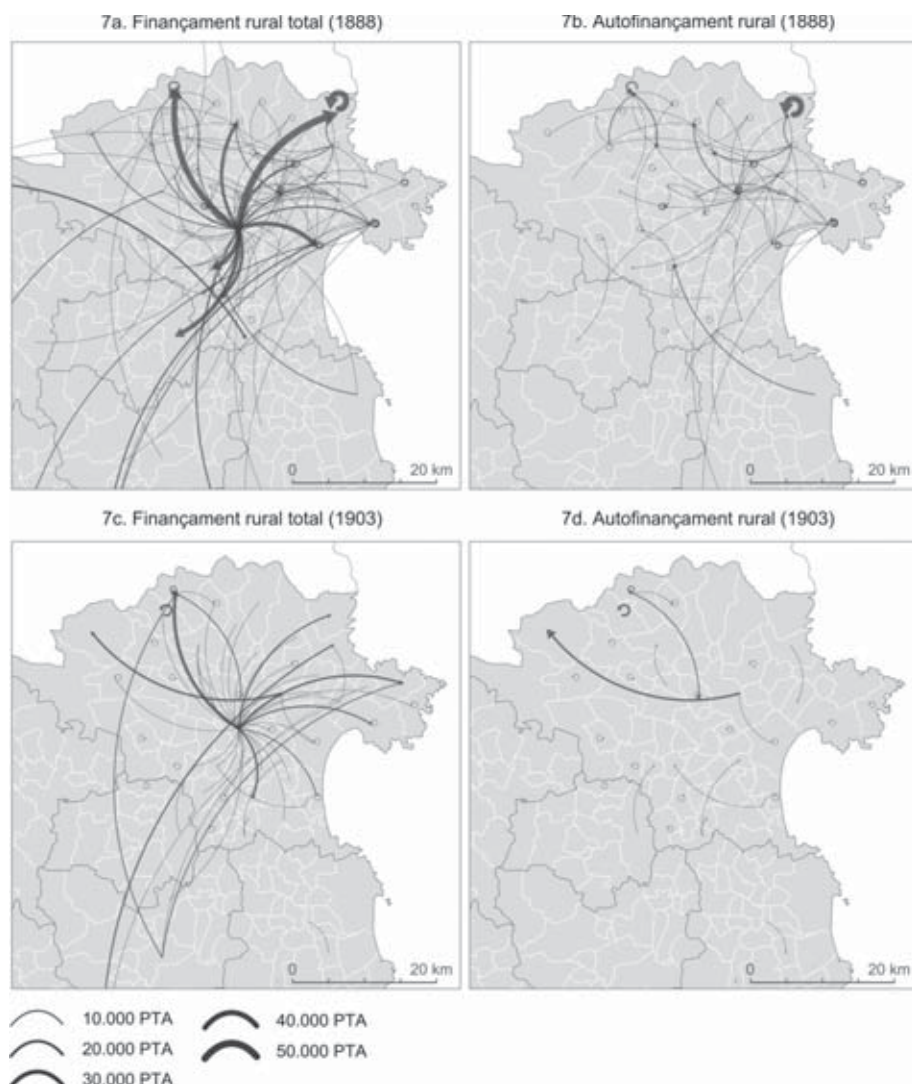
Un senzill càlcul numèric fa possible posar xifres a la tendència apuntada en els paràgrafs anteriors. Si es defineix la “distància social” entre els participants en un contracte de préstec com la diferència entre la classe de cèdula del prestador i la del prestatari, pot calcular-se la distància social mitjana que separava els participants al mercat de crèdit en un moment determinat. Es comprova així que, per als crèdits atorgats el 1888, la distància mitjana no assolía el valor d'1 (0,95). És a dir, la procedència dels capitals no arribava a superar la classe de cèdula de qui els rebia. El 1903, en canvi, aquesta distància mitjana havia augmentat sensiblement, fins a superar el valor d'1,5.

... I TAMBÉ GEOGRÀFICA

Els canvis en l'adscripció social de prestadors i prestataris van anar acompanyats de transformacions importants en la distribució espacial d'aquells que oferien i demandaven diners. La sèrie de mapes que recull la figura 7, en els quals es mostren els fluxos de capital dirigit cap als àmbits rurals amb línies de gruix proporcional al total de capitals desplaçats entre municipis, deixa en evidència alguns aspectes especialment rellevants. En primer lloc, la comparació entre el flux total de crèdit dels anys 1888 i 1903, recollits pels mapes 7a i el 7c, respectivament, mostra, de nou, la important disminució de l'activitat creditícia entre un i altre any. En xifres, l'arribada de capitals al món rural va passar de les 681.000 pessetes del 1888 a les escassament 228.000 del 1903. D'altra banda, ambdós mapes mostren també el paper central de la ciutat de Figueres en el finançament comarcal. De fet, el flux de crèdit procedent del món rural i dirigit a la capital de la comarca va ser molt reduït tant el 1888 com el 1903. En canvi, el 1888, el 34% dels préstecs i el 51% dels capitals que arribaven a l'entorn rural procedien de persones domiciliades a la capital comarcal. L'any 1903, i de manera paral·lela al col·lapse de l'activitat, la centralitat figuerenca era molt més marcada, atès que proporcionava el 53% dels préstecs i el 56% dels diners rebuts per la comarca.

Tanmateix, el que millor pot indicar la transformació radical experimentada pel mercat de capitals de la zona estudiada és la informació sintetitzada en els mapes 7b i 7d. En ells es mostra la circulació de capital amb origen i destinació rural (s'han eliminat els préstecs procedents de Figueres, Puigcerdà, Girona i Barcelona). En altres paraules, aquests dos mapes poden ser llegits com una aproximació a la capacitat d'autofinançament dels àmbits comarcals no urbans. Així, el mapa 7b, corresponent a l'any 1888, proporciona la imatge d'una xarxa prou densa de relacions creditícies, tot i el relatiu petit volum dels capitals implicats. Permet, per exemple, comprovar la relativa importància, en especial, de Peralada, però també de

Roses, Llançà o Castelló d'Empúries, com a nuclis emissors i receptors de crèdit. Igualment posen de manifest l'existència d'una considerable capacitat d'autofinançament municipal, fet visible pels bucles que marquen la circulació de capitals amb inici i destí dins el mateix municipi. En un viu contrast, el mapa 7d, de l'any 1903, mostra un col·lapse pràcticament absolut de les relacions de crèdit que no passaven per Figueres.

Arxiu Comarcal de l'Alt Empordà, fons notarial, 1888 i 1903 (vegeu nota 5).

*Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos, volum 47 (2016)
Societat i mercat de crèdit en temps de fil·loxera
(l'Alt Empordà, 1875-1905)*

CONCLUSIONS

La reconstrucció de l'evolució de la contractació notarial de préstecs al llarg del període 1880-1905 ha fet possible comprovar la relació entre l'activitat del mercat del crèdit altempordanès i el preu del vi. Malgrat la presència de la fil·loxera i dels seus efectes sobre les explotacions familiars, el manteniment d'uns preus encara relativament elevats, en un producte tan central en l'economia comarcal, amb tota probabilitat estimulava la circulació d'uns capitals acumulats durant les etapes immediatament anteriors, durant el temps en què els beneficis lligats al vi es distribuïen per tota la comarca. Això pot explicar l'important paper que l'any 1888 jugaven les classes mitjanes, no només com a demandants, sinó també com a oferents de crèdit. Es pot aventurar la hipòtesi que l'existència d'unes expectatives encara moderadament optimistes al voltant del mercat del vi –tot confiant que el nivell de preus es mantindria– convidaven a “apostar”, tant a potencials prestadors com a hipotètics prestataris, sobre el futur immediat. Aquesta aposta va prendre la forma d'una densa xarxa de relacions de crèdit, amb protagonistes relativament propers des d'un punt de vista social, que posava en contacte sectors econòmics diferents i descansava no només en el potencial de Figueres com a proveïdora de capital per a la resta de la comarca, sinó també en la notable capacitat d'autofinançament que mostrava l'àmbit rural.

La realitat, tanmateix, va fer evident el miratge que servia de base a aquella aposta. La situació generada per la caiguda de les cotitzacions del vi va traduir-se en la inversió del signe de les expectatives. Tot i les incerteses que encara resten sobre la realitat econòmica i social del període –i que obliguen a continuar la recerca–, sembla possible explicar el col·lapse de l'activitat creditícia que mostren les dades de l'any 1903 com a resultat de la retirada de l'oferta de capitals. Al llarg d'aquest text s'ha fet evident, de diverses maneres, que la distància social i geogràfica entre prestadors i prestataris era considerablement superior l'any 1903 que l'existent quinze anys abans. El capital de les capes mitjanes i inferiors de la societat altempordaneses havia patit un veritable procés de drenatge, mentre que els sectors més acomodats recuperaven posicions en el mercat com a prestadors. El nou escenari es completava amb la inqüestionable pèrdua per part del món rural de les possibilitats de trobar finançament dins el seu propi àmbit. La ruptura traumàtica de les xarxes de crèdit tradicionals i l'aguda descapitalització de l'espai rural degueren tenir molt a veure amb la lentitud de la recuperació econòmica de la comarca, amb prou feines insinuada a inicis del segle xx.

ANNEX 1. Distribució de prestadors i prestataris segons categories socioprofessionals i classes de cèdula personal. Districte notarial de Figueres, 1888 i 1903 (nombre de préstecs contractats)

1888

Prestataris	Prestadors																								Total general								
	agricultor				del comerç				lar / vidues				altre				professió liberal				propietari					Total	Total general						
	9	10	11	Total	7	8	9	10	11	Total	7	10	11	Total	9	10	11	Total	4	7	8	9	10	11				Total	4	6	7	8	9
agricultor																																	
9			1	1			1	1	2		1	1	1	1	2			2			2			2			1	1	4	1	9		
10	1	2	2	5	2	1		3	1	1	1	1	1	2	1	5	1			2	1		1			1	1	4	6	24			
11	1		1								1	2	2	1	5												1	1	1	2	9		
Total	1	3	3	7	2	1		3	1	1	2	3	4	7	1	7	1			2	1		1			2	2	4	9	42			
del comerç																																	
9					1	2		3		1	1	2	2	2			2			2			2			3		3	11				
10										1	1						1			1			1					2	2				
11					1			1															1					1	2				
Total					2	2		4		2	2	2	2	1			2			2			2			3		3	15				
lar / vidues																																	
9		1		1		1	1	2	1	1	2	1	1	1														1	6				
10										1	1	1	1	1														1	4				
11		1	1		1			1		1	1	1	1	1														1	4				
Total		2	2		2	1		3	1	3	4	1	2	3														1	13				
altre																																	
9		2	2		6			6		1	1	1	1	1			2			2			1	3		1	1	14					
10	1	5	1	7	1	2		3	1	2	3	2	3	6	11		5	1		5	1			1	2	3	2	6	35				
11	1	1	2		1	1	1	3					1	2		1	1	2			1			1	2		4	9					
Total	2	8	1	11	7	3	1	11	1	3	4	3	7	14	11	7	2	10	1		6			2	4	4	2	27					
professió liberal																																	
9		1	1						1	1	2	1	3			1			1			2			1		2	10					
10		1	1					1		1		1	1			1			1			1			1		3	3					
11																1			1			1			1		1	1					
Total	1	1	2					1	1	1	3	1	4			2			2			2			2		4	15					
propietari																																	
6																1			1			1			1		1	1					
7	1		1								2		2			2			2			2			1	1	1	3	11				
8					1			1		2	2		2			1			1			1					1	4					
9	2	5	7	14	1	9	1	13	14	4	4	2	15	2	19	1	11	2	14	1		2	10	11	24	69	24	89					
10	3	2	5		1	1	1	3	1	1	2	4	2	1	3	6	1	2	1	4			3	2	1	6	28						
11					1	1		1			2	2	2	1	1		1		1			1			1		1	5					
Total	3	8	9	20	2	11	3	4	20	1	1	6	10	7	18	5	20	1	20	1	1	3	14	14	1	34	142						
Total general	6	22	14	42	2	2	27	10	4	45	2	4	18	24	19	26	17	62	1	1	9	36	4	3	54	1	2	1	5	27	21	1	58

1903

Prestataris	Prestadors																								Total general							
	agricultor				del comerç				lar / vidues				altre				professió liberal				propietari					Total	Total general					
	9	10	11	Total	7	8	9	10	11	Total	9	10	11	Total	8	9	10	11	Total	7	8	9	10	Total				4	5	6	7	8
agricultor																																
9		1	2	3		1		1		1	2	3		1	1	1	3			1			1			1		3	17			
10	1	4	1	6		1		1	1	1	2	3		1	1	1	3			1			1			1		1	8			
11		1	1							1	1	2							1			1			1		1	3				
Total	1	5	4	10		1	1	2	2	2	2	1	5		2	1	1	4			2			2			2		3	28		
del comerç																																
8											1	1																1				
9	1	1						1	1		1	1		1	1	1	2			1			1			1		1	6			
10																											1	1				
11								1	1																		1	1				
Total	1	1						1	2		1	1		1	1	1	2			1			2			1		2	9			
lar / vidues																																
9					1	1		2									1	2	3									5				
10					1	1		1									2	2	3									4				
11									1	1	1	1	1	1	1	1			1								1	3				
Total					1	2		3	1	1	1	1	2	3	1	2	3			2			2			2		2	12			
altre																																
9	1		1		1	1	2	1	2	3		1	1	2						4			1			1		1	9			
10	1	1	2					1	1		1					2	1	1	4						5		1	13				
11	1	1	1					1								1	1	1			1			1		1	1	4				
Total	1	2	1	4	1	1	1	3	1	1	2	4	1	1	2	2	2	2	5		1			5		1	1	8	26			
professió liberal																																
7					1			1			1								1			1			2		2	4				
8											1								1			1			1		1	2				
9											1								1			1			1		1	2				
Total					1			1	1	1	2								2			2			2		2	10				
propietari																																
6											1	1								1			1			1		1	2			
7											1	1								1			1			1		1	3			
8																												1	1			
9					1	1		2	2	1	1	4	1				1	1	2	2	5	1	4	2	1	1	3	12				
10																				2	2	4	1		2	1	4	8				
11																				1			1	1	2	1	2	4				
Total					1	1		2	2	1	3	6	1				1	1	6	2	11	3	6	3	1	6	4	23				
Total general	2	8	5	15	3	4	4	2	13	6	5	8	19	1	4	4	2	11	7	11	3	32	1	4	10	3	1	18	5	41		

Font: vegeu nota 5.

BIBLIOGRAFIA

- ANTICÓ, S., “Una història inèdita de Garriguella”, *Annals de l’Institut d’Estudis Empordanesos*. Vol. 13, (1978), p. 158-217.
- ARMANGUÉ, J., *La Caixa de l’Empordà per a la vellesa i d’Estalvis: 100 anys de “la Caixa” a Figueres*, Figueres, Brau Edicions, 2016.
- ARMENGOL, D., “La agricultura en el Alto Ampurdán a mediados del siglo XIX”, *Annals de l’Institut d’Estudis Empordanesos*, 14, (1980), p. 9-137.
- BERNILS, J. M., “La moneda i els bancs de Figueres”, *Annals de l’Institut d’Estudis Empordanesos*, 26, (1993), p. 234-282.
- CARMONA PIDAL, J. Y SIMPSON, J., *El laberinto de la agricultura española. Instituciones, contratos y organización entre 1850 y 1936*, Zaragoza, Pressas Universitarias de Zaragoza, 2003.
- CONGOST, R., “De pagesos a hisendats: reflexions sobre l’anàlisi dels grups socials dominants. La regió de Girona (1780-1840)”, *Recerques*, 35, (1998), p. 51-72.
- CURBET, J., (ed.), *Les llibretes de memòries de Joan Serinyana (1818-1903), vinyater llançanenc*, Girona, Associació d’Història Rural de les Comarques Gironines / Centre de Recerca d’Història Rural / Documenta Universitària, 2007.
- FERRER, F., *Joan Tutau i Vergès, Valls*, Fundació Roca i Galès / Cossetània Edicions, 2006.
- GARCÍA LÓPEZ, J. R., *Los comerciantes banqueros en el sistema bancario español*. Oviedo, Universidad de Oviedo, 1987.
- GARCIA ORALLO, R., *La terra a subhasta. Crisi, endeutament i desposseïció al món rural català de finals del segle XIX*, Barcelona, Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 2015a.
- GARCIA ORALLO, R., “Crisi vitivinícola i mercat de crèdit. L’Alt Empordà i la Conca de Barberà a finals del segle XIX: una comparació”, a COLOMÉ, J.; PLANAS, J.; VALLS, F. (eds.), *De la vinya a la fassina. Vinyes, vins i cooperativisme vitivinícola a Catalunya*. Barcelona, Publicacions Abadia de Montserrat, (2015b), p. 337-367.
- GARRABOU, R. (dir.), *Història agrària dels Països Catalans*, vol. 4, *Segles XIX-XX*, Barcelona, Fundació Catalana per a la Recerca i la Innovació / Universitats dels Països Catalans, 2006.
- GIRALT, E., “Tradició i innovació en l’agricultura del segle XIX”, a VV.AA., *Història econòmica de la Catalunya contemporània*, vol. 2, *Segle XIX. Població i agricultura*, Barcelona, Fundació Enciclopèdia Catalana, (1990), p. 121-305.
- GRAHIT, E., “Informe sobre el crèdit agrícola”, *Boletín de la Sociedad Económica Amigos del País de Gerona*, 3, (1882), p. 45-48.
- IGLÉSIES, J., *La crisi agrària de 1879-1900: la fil·loxera a Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1968.

- INTERVENCIÓN GENERAL DE LA ADMINISTRACIÓN DEL ESTADO, *Estadística de los Presupuestos Generales del Estado y de los resultados que ha ofrecido su liquidación. Años de 1850 a 1890-91*, Madrid, Imprenta de la Fábrica Nacional del Timbre, 1891.
- PASCUAL, P., “Crèdit hipotecari i acumulació de capital immobiliari. L'exemple del farmacèutic i prestador Francesc de Paula Rosés (1855-1895)”, *Miscellanea Aqualatensia*, 14, (2011), p. 185-289.
- POSTEL-VINAY, G., *La Terre et l'argent. L'agriculture et le crédit en France du XVIIIe au début du XXe siècle*, Paris, Albin Michel, 1998.
- TAFUNELL, X., “Banca i mercat de capitals, 1866-1914”, a VV.AA., *Història econòmica de la Catalunya contemporània. 2. S. XIX. Població i agricultura*, Barcelona, Fundació Enciclopèdia Catalana, (1991), p. 379-421.
- VILAR, P., *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, Barcelona, Edicions 62, 1966.